
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Nevickei vár. Kirándulás a középkorba és problémák a XXI. században

Kárpátalja területén több középkori vár is található, hiszen ez a térség magában foglalja a középkori Magyarország észak-keleti vármegyéit. A kárpátaljai tudományos életben a várkutatás még gyerekcipőben jár. Sok esetben a politikai ideológiák miatt nem fordítottak, fordítanak nagyobb figyelmet a várak kutatására, de alapvetően a kárpátaljai középkor-kutatásra sem. E témában számos ellentmondásos adat és információ látott napvilágot, melyek különböző legendákból, félreértelmezett forrásokból és régészeti lelethianyosságokból származnak.

A Felső-Tisza-vidéken található várak kulcsfontosságúak a regionális középkor-kutatás számára. A terület régészetileg legjobban feltárt vára a nevickei.

A nevickei vár Ungvártól 12 kilométerre északra helyezkedik el az Ung folyó 82 méter magas kiszögelésén. A várhoz egy szerpentinén keresztül lehet feljutni, ahonnan az egész Ung völgye belátható. Felső és alsó részből tevődik össze, melyet egykor még erősített a felvezető út oldalából, egy fából és földből készült palánk. Északnyugati oldala meredek sziklafalon épült, északkeleti oldalán kiszolgáló épületekből álló település volt. Észak, északkeleti és déli irányban félkör alakban húzódik, míg északkeleti oldala, a dombhoz idomulva egyenes képet mutat.

A várban (pár év kihagyással) 1990 óta folynak régészeti ásatások (1990–1992 és 2000–2013. Területének 50 százalékán jutottak el a történeti rétegekhez.¹ A régészeti feltárást *Olekszandr Dzembasz* vezeti. Jelenleg öt tekinthetjük a legelismertebb és legaktívabb várkutatónak Kárpátalján.

1 O. V. Dzembasz: Előzetes jelentések a nevickei vár feltárájáról. In.: A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve. Nyíregyháza, 1999. 267–312. o. Дзембас О.: Хронологічні горизонти пам'ятки Невицький замок In.: Закарпатський краєзнавчий музей. Науковий збірник. Ужгород, 2004. – Вип. VI. С. 180–190. Дзембас О.: Стан археологічного дослідження пам'ятки архітектури національного значення «невицький замок». In.: Закарпатський краєзнавчий музей. Науковий збірник. Ужгород, 2012. – Вип. XII. С. 41–70.

Ezen hosszú és eredményekkel teli munkáról ír *Olekszandr Dzembasz* Nevicke című könyvében, mely Ungváron látott napvilágot 2013-ban. A kötet három nagy és két kis fejezetre tagolódik, illetve tartalmaz egy, a várról szóló legendákat ismertető részt is. A munka egyszerre kíván megfelelni történelmi, ismeretterjesztő és turistavezetői szakkönyvnek. Vannak olyan részek, melyek csak a laikus közönségnek szólnak, és olyanok, melyeket a témával kapcsolatos kutatók használhatnak fel. Rengeteg fényképet és rekonstrukciós rajzot tartalmaz.

A könyv a vár történetével, s az eddig végzett kutatások ismertetésével is foglalkozik. Részletesen beszámol a kutatás anyagi és emberi erőforrásainak hátteréről. Dzembasz részletesen elemzi azon problémákat, melyek a feltárást és a vár megőrzését hátráltatják. Megtudhatjuk, hogy a vár nem tartozik Ukrajna védett műemlékei közé, így nem biztosított annak szakszerű védelme és kutatásának anyagi háttere. Továbbá a régészeti feltárásokat nehezíti, hogy a vár közigazgatási besorolása többször változott, így az ásatáshoz szükséges engedélyek beszerzése is nehézkessé vált. A szerző véleménye szerint megfelelő módszerekkel népszerűvé kellene tenni a területet a turisták számára. Művében ezzel kapcsolatos ötleteket, lehetőségeket közöl.

Az első részben a szerző ismerteti az eddig napvilágra került adatokat, melyből megtudjuk, hogy a vár területe, már a késő bronzkor idején is lakott volt (sztánfalvi kultúra, i. e. XIV–XII. század). Előkerült egy kelta ezüst pénzérme, mely az i. e. II. századból való. A vár keletkezését a XIII. század végére datálja. Ezzel a megállapítással egyetérthetünk, mivel a legkorábbi okleveles említése is ebből a korszakból származik.² A régészeti adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a XIII. század folyamán egy kerek, kétszintes bástyából és az azt körülvevő fa palánkból állt. Majd a XIV. században épült át a kerek bástya négyzet alakúra, illetve a külső védfalakat tovább erősítették. A munkában számos rekonstrukciós rajz található, melyek szépen mutatják a vár fejlődését. Nagy hangsúlyt kap azon technikai megoldások ismertetése, melyek a vízszükséglet kielégítésére jöttek létre. A 82 méteres magasságban található vár vízellátását vezetékes vízszállítással oldották meg. Az északra levő patakából, fából készült vezetékek segítségével juttatták el a vizet a várhoz. Dzembasz szerint a német területekről érkező királyi vendégnépek hozták magukkal ezt a technikai megoldást.

2 Szentpétery Imre – Borsa Iván: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Bp., 1961. 2480 sz. Ez a dokumentum az első, ahol megemlítődik a nevickei vár. A szerzők megjegyzik, hogy sok tekintetben pontatlan a dokumentum, de pontosan nem lehet eldönteni, hogy hamisítvány, vagy csupán másolat.

Érdekességnek számít az a gondolatmenet, mely szerint, hogy Ung vármegye központja egykor a nevickei vár lehetett. A témával kapcsolatban konkrét adatokat nem említ a szerző, ám nem tartja kizártnak annak a lehetőségét, hogy a nevickei vár az a vár, melyet Anonymus Ung vára néven említ Gestájában.³ Ám a szerző is azt a véleményt osztja, hogy a honfoglaló magyarok nem telepednek meg ezen a tájon azonnal, csak a XI–XII században veszik birtokukba.

Az ötödik fejezetben hosszasan elemzi a magyarországi királyi politikát. Gyakran indokolatlanul ugrál az időben, ezzel megnehezítve a munka megértését. Miközben a második fejezetben a XV. századi trónharcokat elemzi, és benne kiemelt helyet kap Jiskra János, addig az ötödik fejezetben visszatérünk az Árpád-ház kihalása utáni zűrzavaros időszakhoz.

Az utolsó fejezetben még megemlíti, hogy a vár belső udvarán található bástya milyen változásokon ment keresztül és miként nyeri el a végső formáját. Véleményem szerint, ebben a fejezetben célszerű lett volna egy összehasonlítás, mely során párhuzamot von a nevickei és egy korabeli magyar vár fejlődési folyamata között, ezzel szemléltetve a változások jelentőségét. A fejezet leginkább politikatörténetre korlátozódik. Legnagyobb hangsúlyt a Drugeth család származása és Ung vármegyei megjelenése kapja. Érdekes módon, csupán néhány sorban írja le a nevickei vár jelentőségét a királyi csapatok és az Abák harcában. Annyit jegyez meg, hogy Drugeth Miklós 1324-ben szerzi meg a főispáni címet, s a vár tulajdonjogát is. Az 1317-es ostrom következtében megsérült vár újjáépítése az új főispán idejében zajlik. A vár végleges formáját a Drugeth család idején nyeri el, a XV. században. Ezután leginkább a Drugeth család és a magyar királyok kapcsolatát elemzi. A hosszas, nem a várhoz kapcsolódó események bemutatása érthető, mivel a munka a magyar történelemben járattan ukrán közönségnek készült. A könyv végén a várhoz kapcsolódó legendákat ír le, melyeket leginkább turistavezetők tudnak felhasználni.

A munkából leginkább a levéltári forrásokat hiányolom. Dzembasz nem használja fel azon forrásokat, melyek a MOL-ban megtalálhatóak. Ezért a munka csak a régészeti adatokra illetve kisebb tanulmányokra hagyatkozik. Sajnos a kárpátaljai ukrán kutatók számára még a mai napig is ismeretlen a legtöbb magyarországi dokumentum. Ez legtöbbször a magyar és latin nyelv ismeretének hiányából fakad.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a könyv hiánypótlást jelent a Felső-Tisza-vidék középkor-kutatásában, hiszen szemléletesen ismerteti a

3 Németh Péter: Álom és valóság: Ung vára. In.: Castrum. Bp., 2007. 2. szám. 5–11. o. A felvetett témában már alakult ki vita, melyet Németh próbált tisztázni.

magyar és ukrán vidék középkor-kutatás sajátosságait. Bőséges információt nyerhetünk a nevickei vár építésénél használt technológiákról, jól bemutatja a nevickei vár régészeti feltárásának eredményeit.

Olekszandr Dzembasz Nevickei vár című könyve jó kiindulópontot jelenthet a hasonló várkutatásokhoz.

Олександра Дзембаса: Невицький замок. Екскурс у середньовіччя та проблеми ХХІ віку. (Olekszandr Dzembasz: Nevickei vár. Kirándulás a középkorba és problémák a XXI. században). Ужгород: вид. Тіпрані, 2013. 136 о.

Mihók Richárd